

В. В. Лизанчук,
д-р філол. наук

УДК 007: 304: 659.3

Антиукраїнська інформаційна агресія в телерадіопросторі Росії та України

Розглянуто суть російської антиукраїнської інформаційної агресії, схарактеризовано її морально-психологічні, політико-ідеологічні складники. Осмислено маніпуляційні аспекти ЗМІ, окреслено особливості свободи слова і журналістської відповідальності в умовах російської агресії та озброєних сепаратистських нападів на східних теренах України. Морально-духовний журналістський професіоналізм, громадянська позиція ґрунтуються на глибокому знанні історії, української мови, літератури, мистецтва, національних звичаїв, традицій. Працівники ЗМІ покликані оперативно, об'єктивно, правдиво інформувати про регіональні, всеукраїнські і загальнолюдські цінності, своїми матеріалами допомагати утверджувати у свідомості громадян українські національно-патріотичні переконання.

Ключові слова: інформаційна агресія, свобода слова, відповідальність журналіста, правда, брехня, баланс думок.

Вступ. Агресія (лат. aggression, від aggre-dior – нападаю). У сучасному міжнародному праві будь-яке незаконне за Статутом ООН застосування сили однією державою проти територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи народу (нації) трактується як напад, застосування зброї для поневолення. Особливість інформаційної агресії полягає в тому, що вона на підсвідомому рівні готує підґрунтя для розв'язання справжньої війни.

Нинішня так звана гібридна війна, яку розпочала Російська Федерація проти України, психологічно обумовлювалася, обґрунтовувалася насамперед у головах росіян. Підтвердженням цього є соціологічні дослідження, за даними яких 83–87 % росіян підтримують путінську війну в Україні. Україна у свідомості російського суспільства вважається другою за ворожістю до Росії (після США). Шкода, але Путін і російський народ – єдині, а толерантність, гуманність, взаємоповага, про які багато мовилося в українських ЗМІ, закінчуються для росіян там, де бере свій початок соборна, незалежна, демократична Україна (пишу ці рядки 20 липня 2014 р.).

Відомий російський медіаексперт Ігор Яковенко слушно наголошує, що «ЗМІ в Росії є найнебезпечнішою структурою, набагато небезпечнішою за «Аль-Каїду», набагато небезпечнішою за терористичні структури, тому що вони є пусковим механізмом для перетворення моєї країни (Росії. – В. Л.) на найнебезпечніший геополітичний об'єкт у світі. Нещодавно ще таким найнебезпечнішим об'єктом був у 90-ті роки ісламизм як тоталітарне вчення, як проблема майже мільярдного пускового гачка до ісламського світу. А сьогодні ось цю пальму першості отримала Росія, і головне середовище, в якому полягає ця небезпека – це, безумовно, російські ЗМІ» [1]. Вони, як свідчить

аналіз журналістських матеріалів, виконують функції дебілізації населення Росії та України, мобілізації сусідньої держави на те, щоб населення підтримувало війну з Україною, а частина – ще й брала активну участь. Чимало російських журналістів є учасникам путінської спецоперації проти України

«Знавісна антиукраїнська пропаганда Кремля набирає вже не просто людино-ненависницького, а людиноїдного характеру, – підкреслює академік Іван Дзюба. – Не зупиняються ні перед чим» [2]. Наприклад, сюжет російського телебачення, в якому нібито біженка зі Слов'янська розповідає на камеру про звірства, вчинені українськими «карателями» в її місті. Апогей цих публічних звірств: дитину розіп'яли, різали ножом на очах у матері, а як дорізали, прив'язали матір до танка й волочили її вулицями Слов'янська. Люди ридали, а дехто втрачав свідомість.

Виникають з цього приводу запитання суто антропологічного, психічного характеру. Тим часом заступник міністра зв'язку і масових комунікацій Російської Федерації Олексій Волін в інтерв'ю телеканалу «Дождь» так схарактеризував зухвало цинічний наклеп на українців: «Моя позиція – все нормально. Перший російський канал брав інтерв'ю, він показав те, що сказали в інтерв'ю. Це повністю відповідає всім нормам, правилам і критеріям журналістської етики. Є людина, вона говорить. Синхрон дали» [3]. Як бачимо, О. Волін від імені держави видав індульгенцію на подальшу тотальну брехню, маніпуляцію, яку всебічно підтримує В. Путін. Тому вся Росія живе спільним міфом про «неповторну велич», «особливий шлях» і путіноподібного «культурного героя». Уся країна замість правдивої інформації, «не кривлячись, споживає пропагандистське фуфло» [4]. Якщо брати до уваги передачі російських телеканалів, то

Східна Україна – це російська територія, тимчасово окупована ворогом, а діячі культури, письменники, журналісти повністю готові вбивати «українських окупантів». Оруеллівські п'ятихвилинки ненависті (із роману «1984») – це дитяче белькотання порівняно з російськими репортажами про Україну. Олександр Проханов, приміром, у своїй програмі «Реплика» (канал «Россия 24») виразно описав, як українці, коли їх не завоювати, будуть «вспаривать животы руским беременным женщинам».

Відомо, що 4 березня 2014 р. В. Путін розповів, як російські війська в Україні прикриватимуться жінками й дітьми, і вже через кілька днів у Криму ми побачили, як під прикриттям цивільних «ввічливі» путінські найманці без розпізнавальних знаків на військовій формі штурмують казарми українських військових. На Донбасі вони вже прикривалися цілими містами-мільйонниками, втілюючи в життя іншу тезу свого президента про «найбільшу гуманітарну катастрофу століття». Якщо катастрофи немає, її треба створити власноруч.

Автор оглядів під рубрикою «Сім п'ятниць на тижні» у газеті «День» Андрій Плахонін наголошує, що нинішня мета В. Путіна – «перетворити Донбас на пустелю, зруйнувавши його економіку й цивільну інфраструктуру, понівечивши долі мільйонів і забравши життя десятків тисяч людей, звинуватити в цьому Україну, щоб нейтралізувати фінансові позови за окупацію Криму. План божевільного, гідний посмертної слави великого попередника російського президента Адольфа Гітлера» [5].

Захоплення Геббельсом з боку Путіна не є дивним. Досить подивитися російські федеральні телевізійні канали, щоб переконатися: заповіді гітлерівського міністра живуть у Росії. Путін з великим пієтетом говорить, що «Геббельс був талановитою людиною». Він говорив: «Чим неймовірніша брехня, тим швидше в неї повірять. І він домагався свого». Для Путіна і Сталін, і Гітлер, і Геббельс були надзвичайно талановитими людьми.

Андрій Плахонін обґрунтовано стверджує, що телевізор і ядерна кнопка – от і все, що є сьогодні у Путіна. Кнопка додає йому величі у власних очах, а телевізор – єдина зброя, що дає змогу йому тримати в узді свій народ, і єдина дієва наступальна зброя Росії на зовнішньополітичній арені. Поки пульти від усіх блакитних екранів країни залишається в його руках, ніякі «змови генералів», ніякі економічні катастрофи й голодні бунти йому не страшні. І, подібно до Адольфа Гітлера, кремлівський щуролов чаклунською телевізійною картинкою зведе Росію в свою могилу [5].

Наголошуємо, що впроваджені у свідомість жителів Російської Федерації ідеологеми по лінії Солженіцин – Жириновський – Дугін

чи Проханов – Кисельов – Соловйов – Мамонтов – Пушков – Доренко та інші приносять поживу для імперських шовіністичних маніакальних забаганок Кремля. Вони перебувають у контексті стратегічної політики офіційної Росії. «У лоні цієї зловісної парадигми чорносотенної великодержавності, імперіалістичності всіма засобами виховували цілі покоління, яким царські, радянсько-російські чи нинішні неоімперські режими закладали, вживлювали в генетичний код неприйнятність, нетерпимість, агресію, зверхність до інших народів, культур, традицій, зокрема й до українського» [6]. Зафіксовано 480 агресивних антиукраїнських актів (циркуляри, укази, постанови, ухвали, обіжники, директиви, звернення, резолюції, рішення тощо), спрямовані на російщення (в освіті, культурі, літературі, мистецтві, звичаях, традиціях), знищення української національної ментальності та заміну її російською [7]. Нині яскраво виявилось, що для російської держави, яка так запопадливо пропагує самодержавно-монархічне православ'я, християнські цінності у взаєминах з ближніми не є вартісними.

Має рацію доктор педагогічних наук Г. Філіпчук, що і в самій Україні існує широко розгалужена мережа антиукраїнських структур, зокрема і в найвищому законодавчому органі – Верховній Раді, які сприяють ескалації, сепаратизму, тероризму політично, фінансово, організаційно, пропагандистсько-рекламно. Їм притаманний «свій» погляд на патріотизм, демократію, права людини, передусім вони обстоюють великоімперські цінності, які завжди ігнорували особисту й національну гідність, для яких шовінізм у його нових обгортках і нетерпимість до «інших» стають парадигмою всього побутового, громадського, державного.

Мета нашого дослідження – розкрити аморальні політико-ідеологічні та психолого-маніпулятивні засади антиукраїнської інформаційної агресії в Росії та Україні.

Завдання полягає в тому, щоби схарактеризувати змістове наповнення матеріалів про російсько-українські відносини, окреслити складники патріотично-етичного журналістського професіоналізму, якісні стандарти щодо вибору представників для «балансу думок» у теле- і радіопередачах.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань використовували такі методи дослідження: історико-теоретичний, комплексно-аналітичний, фактологічного аналізу, порівняльно-логічний, концептуально-системний, описовий та метод узагальнення.

Результати й обговорення. Інформаційна політика в сучасних умовах – це масовий гіпноз і, за потреби, сеанс колективної психотерапії. Погоджуємося з К. Щоткіною, що інформаційна політика Росії, вся її пропаганда виходить з

того, що Росія – медіакраїна. У різних її регіонів (як і в Україні з Росією) немає нічого спільного, крім медіапростору. Єдність цієї величезної частини суші як «країни» забезпечується винятково «точкою Ру» – спільною точкою зору. Спільними словами-мемами. Це те, що об'єднує населення Росії. «І будь-яке вторгнення в медіапростір, будь-який замах на меми й міфи – це замах на саму Росію. Бо вона сама – тільки мем» [4].

Вся історія творення Російської держави – це водночас історія переплавлення різних ідентичностей (насамперед української. – *В. Л.*) в одну – російсько-православну, російсько-імперську, російсько-євразійську [8]. Московити присвоїли собі величезний культурний спадок, починаючи ще з часів давньоукраїнської держави Русі, Київської Русі, ізолювали Україну від Європи і світу. Навіть питомим українським етнонімом Русь Петро I назвав Московію, яка стала «Российським государством». Витворений за часів Петра I постулат, що Російська держава – це єдине і нерозривне ціле, як Свята Трійця, де Московія – «Бог-Отець», Україна – «Бог-Син», а Білорусія – «Бог-Дух Святий», нині наполегливо нав'язує московський патріарх Кіріл.

За царювання Катерини II було висунуто ідею «національного єдинства» українського і російського народів. Згодом В. Белінський писав, що історія Малоросії – це побічна ріка, що впадає у велику ріку російської історії. Він стверджував, що малоросіяни завжди були племенем і ніколи не були народом, а тим паче – державою. Нема, мовляв, української мови, а «есть областное малороссийское наречие, как есть белорусское, сибирское, и другие подобные им областные наречия» [9, с. 417]. Цей шовіністичний голос В. Белінського влітався у зловісний хор російських царів і їхніх вірнопідданих сановників, які після Переяславської угоди 1654 р. постійно, цілеспрямовано принижували, цькували, фізично і духовно знищували українців.

Нинішня російсько-українська війна страшніша і небезпечніша як для України, так і для всієї Європи. Світові по-новому відкрилася московська зоологічна ненависть до всього українського, людського, морально-духовного. Московський письменник, есеїст і кінокритик А. Р. Бессмертний-Анзіміров у грудні 2013 р. писав, що «мета Москви – ізолювати і паралізувати Україну руками Януковича. Підім'яти її під грабіжницький «Митний союз». Відібрати в Україні Крим і Донбас. Перетворити величезну багату країну на чергову «галузь» путінської економіки, заснованої на круговій поруці, грабежі й корупції. Якщо замість покаяння і вибачень (за геноцид, етноцид і лінгвоцид українців. – *В. Л.*) Москва починає в черговий раз тягнути і не «пущать» українців до Європи, мимоволі виникає питання про психічну нормальність московської адміністрації, яка з холодним

садизмом чекає, поки Україна остаточно задихнеться в її братерських обіймах. Про моральність московської адміністрації питання не виникає вже давно. Росія перетворилася на грудну жабу пострадянського простору» [10].

Лауреатка Нобелівської премії, німецька письменниця Герта Мюллер вражена тим, що відбувається в Україні. Це «жахливо. Уже перший крок – анексія Криму – був неприйнятний. Путін веде антифашистську пропаганду, але його цінності характерні для крайніх правих. Він усюди бачить ворогів, тому що кожен диктатор потребує ворогів, щоб мати змогу виправдовувати порушення прав людини. Путін – фахівець із дестабілізації: в нього є підготовлені співробітники, він виховує сепаратистів. По суті, він не хоче привласнювати Україну – він лише хоче дестабілізувати її настільки, щоб вона не могла вступити до ЄС. Це огидно... Путін хворий на минуле. Усе те, що відбувається в Україні, – це біль, який виходить від його радянських фантазмів» [11].

«Радянськими фантазмами» Путіна заражені працівники засобів масової інформації Російської Федерації. Надто багато російських журналістів виконують помийні замовлення імперського Кремля. Вони перетворилися на неохайно-аморальних, продажних пропагандистів-маніпуляторів. Російські ЗМІ заповнили не лише Росію, Україну, а й Європу неправдивою інформацією на кшталт тієї, яку продукує головний путінський пропагандист Д. Кисельов. Директор Мережі етичної журналістики Ейден Уайт (Великобританія) справедливо, хоч трохи стримано, сказав, що «Д. Кисельов – демагог, який у своїй позиції зловживає пропагандою. Завдання справжнього журналіста – не пропаганда, а з повагою до аудиторії подавати якісну інформацію, що ґрунтується на фактах» [12, с. 34]. Тобто задля сумнівного ефекту не варто маніпулювати фактами, істиною. Потрібно дотримуватися етичних цінностей. Матеріали будь-якого жанру подавати на засадах історичної правди, в межах людської і національної гідності. Адже маніпулювання фактами призводить до ненависті, конфліктів. «Коли ми працюємо в стабільних умовах, наш професійний голос переважає національний. А коли виникає загроза для держави, національний голос починає звучати сильніше, а професійний тихіше, – зазначає Ейден Уайт. – У такі моменти ЗМІ вважають своїм завданням заспокоїти громадян, зосередитися на їхніх потребах. Дотримання стандартів етичної журналістики є одним із чинників збереження миру протягом багатьох років» [12, с. 35].

На превеликий жаль, чимало журналістів не розуміють або не хочуть усвідомити (заполонені московською імперською ідеологією), що людина, яка бреше, маніпулює фактами, недалеко від тієї особи, що вбиває. Адже вона

готує психолого-ідеологічне, політичне підґрунтя для вбивства. Саме таку функцію виконують російські засоби масової інформації, які тотально обдурюють громадян своєї країни, а також вздовж і впоперек прострілюють брехнею інформаційний простір України, отруюючи свідомість українців, насамперед населення східних і південних регіонів. Козирною картою московської пропаганди нацизм, так званий український фашизм, «оголтелый буржуазный национализм», бандерівщина, які, мовляв, загрожують Російській державі, як це робили колись мазепинці, петлюрівці. Тому будь-якими методами і способами потрібно захищати, розширювати «Русский мир».

Путінське російське керівництво і вірні йому засоби масової інформації не залишають середньостатистичному росіянинові жодних шансів бути психічно здоровою людиною, перебиваючи всі альтернативні джерела інформації. Включення зомбувальної машини відбулося задовго до введення російських військ на територію України. Найбільш яскравим аспектом московської пропаганди було і залишається нав'ювання тривоги щодо подій на Євромайдані в Києві, Львові, Івано-Франківську та інших великих і малих містах, розповіді про фашистів, які, мовляв, захопили Київ і хочуть заборонити все російське. Здійснивши елементарний аналіз інформації з різних джерел, увімкнувши свідомість, людина може скинути зі своїх очей полуду брехні. «Але цей потік лайна спрямовано на «несвідоме»: він спокійно співіснує та взаємодіє з такими новоутвореннями, як образ вождя та великодержавницький міф, – наголошує психолог із Полтави А. Чернов. – Структуру будь-якого суспільства можна пояснити на прикладі структури людської психіки» [13]. Користуючись психодинамічною моделлю людської психіки, він описав за принципом аналогії психіку Російської держави. Цей опис, аналіз став дуже важливим компонентом нашої наукової розвідки.

Хронологічно першим психічним утворенням є «Ід» – це біологічний компонент людської психіки, що діє за принципом задоволення потреб. «Ід» є носієм інстинктивної діяльності людини і під час розвитку особистості стає тим самим «несвідомим». Це поняття пов'язано з ім'ям австрійського вченого З. Фрейда. У межах «Ід» паралельно існують два протилежні за змістом інстинкти: перший із них називається «лібідо», що відповідає за збереження життя та керує творчими імпульсами; другий – «Танатос», інстинкт смерті та руйнування, який керує всіма деструктивними потягами.

А. Чернов підкреслює, що великодержавницький міф послуговується обома інстинктивними утвореннями. «Лібідо» тут використову-

ють як прагнення побудувати «велику та єдину Росію», а «Танатос» допомагає боротися з внутрішніми та зовнішніми ворогами. За якийсь час «Ід» вбирає у себе певну інформацію, формує внутрішній зміст та обростає комплексами й протиріччями. Зміст цих комплексів яскраво виявляє себе у творчості та у мові вождів. Стосовно Російської імперії – це комплекс великої нації, яка повинна об'єднати всі слов'янські народи. Згадайте гімн Радянського Союзу: «Союз нерушимый республик свободных сплотила навеки великая Русь». Або чого варті самі фрази російського керівництва: «Крым – это исконно русская земля»; «возникла историческая необходимость». Цей психологічний комплекс нав'язували росіянам давно, кожен «новий-старий» вождь був «собирателем земель русских».

З «Танатосом» трохи важче, бо він постійно потребує об'єктів агресії: США, бандерівці, фашисти – тут ціла специфічна зв'язка міфічних символів, які апелюють до колективного «несвідомого», своєрідного набору містичних мантр: «фашист – ворог, якого потрібно знищити»; «окупант наших земель» (Україна – наша земля, на ній фашисти, потрібно звільнити Україну); «наші діди перемогли фашистів, тепер – наша черга».

Колективні міфи існують століттями, це складник етнічної культури, яку будь-яка людина засвоює з молоком матері. У міфах поєднано все: і ставлення до себе як до представника «великої нації», і переконання у своїй надісторичній місії. Правителі держави – це носії і відтворювачі колективних міфів; вони борються із зовнішніми ворогами, знищують «фашистствующих молодчиков», будують великі імперії, роблять усе, щоб підтримувати спроможність соціальних міфів. В. Путін – це породження колективного «несвідомого» Російської Федерації, носій та втілювач у життя її міфів та легенд. Пересічний росіянин сумує за радянською імперією, він невдоволений тим фактом, що вона розвалилася, вважає такий стан речей несправедливим та готовий терпіти будь-які негаразди, щоб її відновити. Цей приклад А. Чернов пояснює чіткою історичною аналогією. Після закінчення Першої світової війни держави-переможці принизили німців як націю, забрали у них мрію про велику і могутню Німецьку імперію. Німець почувся слабким та ображеним. І тут з'явилася постать Гітлера, який створив міф про тисячолітній рейх, запропонував взяти реванш та відновити імперію. Німці відгукнулися на його пропозиції. Те саме зараз відбувається в Російській імперії, приклад того – анексія Абхазії, Осетії, Криму. Це реванш та помста росіян за розпад Радянської імперії, втілення мрії про відновлення двополярного простору, де вони знову – могутня країна, що диктує волю всьому світові.

Розглянувши зміст «несвідомого», або «Ід», та його інстинктивного наповнення, А. Чернов схарактеризував «Его». «Его» за своєю сутністю – це свідомість людини, те, чим вона себе уявляє. Ця психологічна структура стежить за зовнішнім світом, існує за принципом реальності та задоволення. «Его» має свої захисні механізми та намагається вирішувати внутрішньо особисті конфлікти. Повертаючись до аналогії з державою, можемо зарахувати до цієї свідомої структури російську дипломатію, свідому інтелігенцію, громадян, які цікавляться політичним життям країни. «Его» в Росії розколоте, співвідношення розколу – приблизно 80 % на 20 %. Більшість із них – це дипломати, представники російської інтелігенції, котрі пояснюють агресивну поведінку своєї держави перед світом. Цю захисну реакцію А. Чернов ілюструє таким прикладом: можна щось вкрасити, а потім всім розповідати, що то була колись твоя річ і ти її просто собі повернув. «Его» шукає можливості задовольнити потяги «Ід»: нам хочеться Крим – треба влаштувати референдум про приєднання півострова до Росії, аби хоч якось виправдати свою агресивну поведінку, аби знайти якісь слова пояснення для світової спільноти. Тобто «Ід» просто хоче, а «Его» втілює це бажання в життя [13]. Отже, російська медіакратія ґрунтується на сукупності психічних процесів, актів, станів, що зумовлені політико-ідеологічними явищами, під впливом яких перебуває індивід.

Осміслення російсько-українських відносин виявилось вагомою передумовою для лауреата Шевченківської премії Андрія Кравченка, щоби закликати: «Досить тішити себе ілюзією, що культурний освічений народ тимчасово підпав під вплив злочинної путінської влади, раптом опинився в полоні патологічних людиноненависників. Нічого подібного! Він і не виходив із-під цього впливу. Це не фашизм, який на кілька десятиліть затьмарив країни Європи владою злочинних режимів, чужих своїм народам, країнам, історії, культурі, традиціям. У Росії все інакше» [14].

Російський фашизм, тобто рашизм, – явище небезпечніше. У рашизму аморальна палітра багатша, відпрацьована століттями. Отруйне історичне вариво – «московську блекоту» (Т. Шевченко) – створили з ініціативи Катерини II. Ознайомившись з архівними матеріалами, імператриця вжахнулась. Виявилось, що у держави, якою вона править, немає своєї історії, а те, що до того так називалося, є збіркою примітивних байок. Тому 4 грудня 1783 р. Катерина II підписала указ про створення Комісії для складання записок про давню історію Росії. Замість того, щоб організувати пошук істини, Катерина II та її поплічники вдалися до шахрайства. Головним завданням «комісії» було з'єднання історії Московії з історією

давньоукраїнської держави Русі і Київської Русі. Отже, народ, якого виховували і виховують на вкраденій у русинів-українців і переписаній історії та великодержавних міфах, ввібрав у себе уявлення про особливу винятковість, благословенну місійність. Звідси – маніакальна зосередженість на фальшивій ідеї, понівеченій пристрасті, в жертву яким дозволено приносити все. «Для росіян це служіння, прислужування, самопожертва, приниження і лакейство перед владою, ідея холопства, кріпацтва, рабства, – підкреслює А. Кравченко. – Звучить не вельми привабливо, але імперія вже давно навчилася виховувати гордих холуїв і величних лакеїв, які живуть у своєму холуйстві, як риба у воді, а тому його не помічають, змагаючись у своїй величчю» [14].

Безперечно, тепер російські владоможці не б'ють батогами на конюшні своїх кріпаків. Часи змінюються, все ж таки ХХІ століття! Проте дещо залишається тривким, таким самим, як і в минулих століттях, вільно конвертуючись в атрибути новітніх технологій. Наприклад, за даними опитування фонду «Общественное мнение», понад 70 % росіян хочуть бути обманутими ЗМІ, дві третини опитаних вважають, що інформація офіційних російських джерел про нинішні події в Україні об'єктивна, більшість населення вважає нормальним спотворення інформації в державних інтересах, а 72 % спокійно ставляться до цензури.

Тривалий час у медіапросторі України відчувався потужний антиукраїнський вплив інформаційної політики Росії. Приміром, «не могло бути в Україні іншого телебачення, якщо українській владі було начхати на свою державу. Вся наша влада, передовсім, вирішувала свої вузькопартійні, кланово-олігархічні інтереси, – наголошує ведучий «5-го каналу» Віталій Гайдукевич. – Питання формування і показу національних українських сенсів, розумної пропаганди українськості, перспектив сильної держави ніколи не хвилювало керівників країни, а відтак такого завдання не було перед керівниками телебачення» [15]. За винятком окремих острівців український інформаційний простір у Криму, на Сході і Півдні України був відсутній. Три роки тому керівник неурядової організації «Донецький інститут інформації» Олексій Мацука опублікував у «Журналісті України» листа, в якому, роздумуючи про свободу слова, зазначив, що ця проблема для Донецька неактуальна, бо «99 % місцевих ЗМІ контролюються регіональною владою і Партією регіонів, чиї представники мають або безпосереднє, або опосередковане відношення до редакцій» [16]. Сповідуючи під жорстким тиском Партії регіонів її промосковські ідеологічні постулати, більшість донецьких ЗМІ нейтрально або відчужено ставилися до українських національних інтересів. А дехто

із журналістів займав відверто антиукраїнську позицію, сприяв утвердженню особливої форми російської свідомості в українців, яка вбирає в себе малоросійство, манкурство, хохлуйство, яничарство та інші аморальні риси.

У квітневому числі за 2014 р. «Журналіст України» опублікував щире звернення головного редактора цього журналу Віри Черемних під назвою «Моим друзям на Востоке». В. Черемних з болем у серці констатує, що більш ніж за 20 років її регіон не позбавився психології «совка», не скинув із себе кайданив минулого. А сталося так насамперед тому, що місцеві бізнес-еліти жили і живуть за принципом «Хоч день – за те моє!» «І сьогодні (мова про лютий–березень 2014 р. – В. Л.), не сумніваюсь, – пише В. Черемних, – всі проросійські істеричні мітинги і проголошення власних республік у складі Росії тишком-нишком підтримують і фінансують представники бізнес-еліт тільки для того, щоби побільше виторгувати у центральної влади» [17, с. 3]. Авторка оцінює, яке місце у цих складних суспільно-політичних процесах займають її колеги-журналісти, редактори. Проаналізувавши десятки журналістських матеріалів, вона наголосила: «Не ображайтесь колеги, але скажу відверто – не найкраще». Адже ні критичні стріли, ні навіть аналітичні мікроскопи на сторінках більшості обласних і районних газет не націлені на дії місцевої влади і місцевого великого бізнесу. Насправді є про що поговорити і подумати місцевій громаді! Не ховати голову в пісок, а подивитися правді в очі: вугілля дотаційне, тільки багатомільярдні щорічні дотації чомусь вичерпуються, не дійшовши до шахтарів. Металургія безнадійно відстала від світових стандартів. Навіть машинобудування застило на місці, а альтернативні галузі для зайнятості населення не розвивають тощо. «Але глибокого аналізу місцевих проблем дуже не вистачає. У багатьох публікаціях просто цитують місцевих нуворисів або начальників, які, зрозуміло, себе не критикують. Відомо, що весь схід країни трясло від чуток про можливі наїзди б'єндерівців. Газети описують мітинги, цитують виступи. Наприклад, таке: «Ці столичні загарбники повинні знати, який пам'ятник стоїть на в'їзді у наше місто – легендарному Макару Мазаю. В роки фашистської окупації він відмовився співробітничати з німцями». У матеріалах переважає описовість, нема навіть спроби аналізу. Де учасники мітингів бачили фашистів? Хто їм про це розповів? Виникає запитання: яка мета подібних звітів? До речі, вчора кричали про фашистів із заходу, а хто сьогодні захопив облдержадміністрацію, управління СБУ? Борці з міфічними фашистами? І кого повинен боятися Донбас?

Навіщо, приміром, друкувати у місцевій газеті великий матеріал «Семь мартовских тези-

сов Путина»? Побіжно сказане у врізці «хоч і не безперечних тверджень Путіна» не рятує ситуації. Якщо зіставити дві великих світлини на сусідніх сторінках – безпритульних українських десантників та рукостискання усміхненого Путіна і кримських правителів, створюється гнітюче враження. Може це відповідає стандартам журналістики: об'єктивність, баланс думок, але не відчувається глибокого розуміння ситуації» [17, с. 11].

Безперечно, журналісти обов'язково повинні дотримуватися морально-етичних стандартів у своїй роботі, зокрема стандарту балансу думок. Адже вони несуть надзвичайну відповідальність, будучи свідками подій. «Журналістика – це перша чернетка історії, – говорить директор «Голосу Америки» Девід Енсор. – Те, що ви пишете у своїй газеті, історики пізніше перерахуватимуть. Отже, наша роль як журналістів бути свідками. Ми повинні бути максимально об'єктивними, точними, збалансованими та вичерпними. Та попри це, я не вважаю, що журналіст повинен бути просто нейтральним» [18]. Тим паче, в умовах російської агресії, точніше російсько-української війни. Працівники ЗМІ України повинні розуміти, що головне в їхній професії – відповідальність за зміст слова і зображення в телерадіоефірі та на газетній шпальті.

«Мене сьогодні просто вбиває, коли в українські ток-шоу запрошують сепаратистів. Наразі вже очевидно: хто наш, а хто – не наш. Росія поливає Україну брудом. Бреше так, що погано робиться. Найвище керівництво їхньої країни відверто бреше. Журналісти це транслюють. А наші, так звані плюралісти, запрошують на ток-шоу Єфремова, Шуфрича та інших регіоналів з комуністами, які продовжують поширювати дезінформацію, – наголошує головний редактор каналу «Культура», відома телеведуча Тамара Бойко. – В умовах війни говорити про якийсь «баланс думок» не можна. Знаєте, коли я чую, як на Донбасі кричать: «Росія! Росія!», мені відверто шкода цих людей. Вони ж не знають, хто вони, в якій країні живуть, яка її історія... І в цьому заслуга медійників, зокрема їхнього «балансу думок» під час війни» [19]. Таких персонажів, як Шуфрич, Єфремов, Левченко, Олійник, Королєвська, Симоненко, Мартинюк, Лук'янов, знають усі, а світлих людей з «Небесної Сотні» ми вперше побачили на екранах... мертвими. Отже, це питання інформаційної гігієни, а не свободи слова. Журналісти мають усвідомлювати, що українське суспільство страждає від посттравматичного синдрому. Тому потрібно не маніпулювати фактами, а у своїй роботі виходити із цінностей, що близькі українцям, які хочуть жити у правовій, демократичній, соборній, незалежній, багатій Україні, бачити її гідною частиною європейського співтовари-

ства. На жаль, у багатьох журналістів відсутнє україноцентристське почуття і національно-патріотичне переконання. Ведучий «Експресо ТБ» Олександр Голубов поділив журналістів на три категорії. Частина є вкрай легковажними та недалекими, і ними легко маніпулювати без необхідності «стимулювати» матеріально. Ці люди можуть виправдовувати запрошення Царьова у студію тим, що журналіст має подавати думки всіх сторін конфлікту. Про той факт, що брехню бажано спростовувати, згадують не всі. Друга категорія досить розумна, але й досить безпринципна, аби свідомо заплющувати очі на порушення усіх етичних і професійних стандартів, якщо це допомагає просуватися кар'єрними сходами або отримувати матеріальну вигоду. Третя категорія, найменш численна, це люди, які свідомо дбають про наслідки поширення недостовірної інформації [20].

На щастя, ситуація в інформаційному просторі України, хоч повільно, але позитивно змінюється. Є телеканали, радіостанції, газети, працівники яких усвідомлюють національну відповідальність в епоху кризи світового порядку, коли російська агресія загрожує не лише Україні. Щоб вистояти, треба максимально консолідувати всі проукраїнські сили, всіх, для кого Україна – своя держава, своя Батьківщина, найголовніша морально-духовна, національна цінність. Усі журналісти України зобов'язані самовизначитися у цьому суспільно-політичному процесі.

«Енергію людей треба витратити дуже раціонально. Після першого Майдану 10 років проминуло, але жодних інформаційних висновків зроблено не було, – підкреслює Лариса Івшина. – Тому зараз буде або реальний прорив до стандартів людської та професійної поведінки, або дуже погані результати! Не треба забувати про могутнього гравця (Російську Федерацію. – В.Л.), який має особливий інтерес у тому, щоб ми провалилися зі своїм сцена-рієм націотворення і державотворення» [21].

Давніше, якщо не сказати віковичне, українсько-російське протистояння, яке з перших днів незалежності тривало на підклимному рівні, тепер яскраво оголилося. У цьому, на думку філософа Юрія Лободи, й полягає філософія російсько-української війни. Московська агресія у формі терору відбувається під прикриттям соціального бунту, спровокованого безжалісною експлуатацією олігархів і владомощців. На Донбасі українській державницькій ідеології протистоїть люмпенізований елемент, який користується фейковою ідеологією, породженням якої є опі-от ДНР, ЛНР. Паростків цієї ідеології в українському суспільстві не було ніколи, це штучне утворення. Звичайно, існувала певна ідеологічна фронда до Української держави, але вона ніколи не передбачала застосування зброї й утворення ер-

зац-держав. Цю фейкову ідеологію придумала для Донбасу Росія і дуже активно її експлуатує. А уражений алкоголем, наркотиками безробітний і криміналізований Донбас, розчавлений соціально-економічними проблемами, напрочуд легко її сприймає: зі зброєю в руках криміналізований люмпен чувається вершителем долі, що досі був ніким, а став усім [22].

Нині відбувається війна цінностей, світоглядних орієнтирів. Українці завжди були будівничими – і в матеріальному, і в духовному сенсі. На їхньому креативі, згадайте історію, поставала і Російська, і Радянська імперії. А Росія завжди була споживачем, часто агресивним, який загарбував і паразитував, із того й жив. «Війною Росія показала своє справжнє ставлення до України – агресивно-вороже. І в цьому, як б сказав, конструктив цієї війни, – наголошує Ю. Лобода. – Для українців вона певний момент істини. Українці побачили справжню природу російської «братньої допомоги». А війна ідей і цінностей з Росією не закінчиться ніколи. Принаймні доти, поки й Росія не зробить новий цивілізаційний вибір» [22].

Україна має всі морально-духовні, національно-інтелектуальні можливості показувати Росії приклад цивілізаційного розвитку. Треба тільки в усіх ЗМІ зосередитися на змаганні чеснот. Адже медіасфера – це засіб породження і тиражування певних месиджів у суспільній свідомості. Якщо ЗМІ пропагує певні ідеї, то вони починають жити у свідомості людей. Та людина, яку запрошують в ефір, повинна виражати позитивну суспільну думку, адекватно, з історичною тяглістю та авторитетом. Її думки можуть бути непопулярними, але в жодному разі – не антиукраїнськими, не протизаконними. Адже нині ідеться не просто про безпеку, а про територіальну цілісність України, то давати слово тим, хто розриває її на частини, – безвідповідально, аморально.

Заслужує на увагу думка медіаексперта, директора із програмної діяльності громадської організації «Інтерньюз-Україна» Андрія Кулакова, який наголошує: «Наші журналісти повинні розуміти, що крім кількісних стандартів (дали одну точку зору, то зобов'язані дати й другу), мають бути ще якісні стандарти, зокрема щодо вибору авторитетного представника певної думки. У нас про це часто забувають. Далекі не кожна думка має бути проголошена в суспільному просторі, тим паче, якщо вона спонукає до повалення конституційного ладу в країні. Не обов'язково надавати ефір кожному бандитові чи засланцю іншої держави, які виконують тут спецоперацію. Або давати, але супроводжувати їхні вислови глибокими поясненнями та передісторією» [23].

Тобто свобода слова не повинна бути інструментом маніпуляції суспільною свідомістю, тим більше з країни агресора – Росії. У кожного

журналіста має бути морально-етична межа: коли він перестає бути журналістом і починає бути громадянином. От тоді він повинен зупинити ефір і сказати гостю: свобода слова – це не свобода патакання, це не всездозволеність. Свобода слова – це громадянська позиція, це – правда, це – професіоналізм, які журналіст реалізує на засадах україноцентризму.

Висновки. Україна зіткнулася з найпотужнішою у світі російською пропагандистською машиною, яка також успадкувала всю інфраструктуру, технології, ноу-хау ще часів холодної війни між СРСР та Заходом. Відкриті джерела розповідають, що проти України працює десять потужних медіагруп Російської Федерації, тисячі найнятих фізичних осіб, для яких журналістика – не творчий процес, а вигідний бізнес. Вони взяли на озброєння методи геббельсівської пропаганди. Постулати її добре описав помічник Геббельса Вільфрід фон Овен у «декалозі пропаганди». Геббельс свого часу казав, що «за наявності в руках мас-медіа він може легко перетворити будь-яку націю на стадо свиней». Схоже, його рецепти добре спрацювали, бо інакше, як пояснити такий високий рівень зомбування більшості населення Росії та частини українських громадян у Криму, на Сході та Півдні держави. До того ж Росія звикла жити брехнею. Починаючи з Московського царства, Російської імперії та СРСР, державна пропаганда була незмінно побудована на тезі про виняткову роль Росії у світі (єдиної спадкоємиці Першого й Другого Риму, або колиски комунізму) й особливу моральну чистоту її народу на тлі занепаду й аморальності Заходу. «Будь-який гіркий п'яниця в Росії півтора століття знав, що в моральному плані він вищий за будь-якого європейця або американця» (А. Плахонін). І те, що в 90-х рр. криве дзеркало російсько-комуністичної пропаганди замінили дзеркалом звичайним, народ не пробачив ні Горбачову, ні Єльцину. Тому з такою легкістю, буквально з вдячністю піднялися з духом росіяни та промосковські, проєсесерівські сповідники і п'ятиколонники в Україні, коли В. Путін повернув усе на круги свої.

Нинішня суспільно-політична, ідеологічна ситуація засвідчує, що сучасна Росія як «гідна» наступниця царату і комуністичної імперії зла продовжує у найрізноманітніші способи (мілітарно також) чинити тиск на будь-який український самостійний, соборний поступ, спрямований на утвердження власної ідентичності й національної свободи, зберігаючи поведінку колоніста, імперіаліста, але аж ніяк не гуманіста. Особлива прик-мета російського імперіалізму – спадкоємця стародавнього московського месіанізму – «це вмілість зняти поневоленому народові голову так, щоб він цілував катові руку і дякував за визволення. Ця

вмілість – один із проявів цинізму, притаманного російському імперіалізму, цинізму, що межує із садизмом. Є в російському імперіалізмі елементарно дика і zarazом вишукано рафінована, люта ненависть супроти кожного, хто прагне бути вільною людиною і не хоче йти в неволю до «“визволителів”» (М. Добрянський-Демкович).

Найголовніше нині завдання українців – позбавляти себе і наступні покоління багатьох ілюзій позірного братерства, єдності та дружби з росіянами, які можливі лише на ґрунті рівності, взаємоповаги і свободи. Суспільство повинно зачищати наш інформаційний простір від російського психологічного втручання, фейкового терору так само наполегливо, цілеспрямовано, як українські бійці зачищали терористів-сепартистів східні терени України.

В українському журналістському середовищі має запанувати «патріотичний професіоналізм» (О. Герасим'юк). Потрібно повністю відновити український інформаційний простір не лише на Сході. Правдивого українського журналістського слова чекають у кожному місті, селищі, селі, оселі. Тому, розвиваючи ФМ-мовлення, потрібно відновлювати проводове радіо, яке знищували тому, що воно за духом було українське. У 90-х рр. минулого століття функціонували 19 млн радіоточок. Нині ця цифра сягає ледве мільйона.

Працівники ЗМІ покликані не лише оперативно, об'єктивно, правдиво інформувати про факти, події, явища, а ставити перед собою вищу мету – своїми матеріалами допомагати утверджувати у свідомості громадян українські національно-патріотичні переконання, протиставити монстру Росії образ успішної європейської України. Саме тому журналісти повинні бути чесними професіоналами. Читачі, глядачі, слухачі чекають серйозної аналітики, а не пустопорожньої балаканини. Морально-духовний журналістський професіоналізм, громадянська позиція ґрунтуються на глибокому знанні історії, української мови, літератури, мистецтва, національних звичаїв, традицій.

Приміром, журналісти мають право висловлювати власні погляди, але мусять наголошувати, що то є їхня особиста думка, щоб не плутати фактів з коментарями. Однак аморально, коли журналісти власну думку, свою антиукраїнську позицію прикривають стандартами об'єктивності, плюралізму думок.

Природний поклик журналістів – бути речниками регіональних, всеукраїнських і загальнолюдських цінностей, які в органічній єдності творять гуманістичний національний контент. Журналісти не мають морального права прислуговувати якимось політичним чи фінансовим групам, ігноруючи суспільні цінності та проблеми утвердження соборної, незалежної,

правової, демократичної української України. Питання інформаційно-гуманітарної політики мають знайти своє чітке і стале відображення в українській державній політиці національної безпеки. Усі ресурси держави, засобів масової інформації, громадянського суспільства та бізнес-сектора мають бути поєднані україноцентристськими прагненнями і результативними діями. Створена нова Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення разом з Держкомтелерадіо мають максимально сприяти розвитку національно відповідального медіаринку, встановити чіткі правила гри та передумови для чесної творчо-виробничої конкуренції.

1. Марченко Н. Російський бенкет «нерукокастих» / Наталя Марченко, Марта Франчук // День. – 2014. – 18–19 лип.
2. Дзюба І. Потрібен міжнародний журналістський осуд / Іван Дзюба // День. – 2014. – 15 лип.
3. Яковенко І. Мутація... / Ігор Яковенко // День. – 2014. – 18–19 лип.
4. Щоткіна К. Ефірна сутність / Катерина Щоткіна // Дзеркало тижня. – 2014. – 22 берез.
5. Плахонін А. Сім п'ятниць на тижні / Андрій Плахонін // День. – 2014. – 18–19 лип.
6. Філіпчук Г. Про найголовніше в політиці / Георгій Філіпчук // Слово Просвіти. – 2014. – 26 черв.–2 лип.
7. Лизанчук В. 480-й агресивний антиукраїнський акт / Василь Лизанчук // Дзвін. – 2013. – № 1. – С. 96–101.
8. Пахльовська О. Тарас Шевченко – письменник ХХІ століття / Оксана Пахльовська // День. – 2013. – 24–25 трав.
9. Белинский В. Сватанье / Виссарион Белинский // Собр. соч. в 9-ти томах. – М., 1976. – Т. 4. – С. 416–418.

10. Бессмертный-Анзимиров А. Задушення України як російська національна ідея / Андрій Бессмертний-Анзимиров // День. – 2013. – 20–21 груд.
11. Мюллер Г. Путін хворий минулим / Герта Мюллер // День. – 2014. – 16 лип.
12. Войцехівська О. Питання етики і стандартів в Україні особливо складне / Ольга Войцехівська // Журналіст України. – 2014. – № 6. – С. 34–36.
13. Чернов А. Мрії про «велику Росію» як ключ до розуміння путінської пропаганди / Артем Чернов // Літературна Україна. – 2014. – 3 квіт.
14. Кравченко А. Що таке рашизм? / Андрій Кравченко // Слово Просвіти. – 2014. – 29 трав.–4 черв.
15. Лубчак В. «Усі на фронті...інформаційному» / Вадим Лубчак // День. – 2014. – 14–15 берез.
16. Мацука А. Єдиний язык донецької журналістики / Алексей Мацука // Журналіст України. – 2011. – № 3. – С. 11.
17. Черемних В. Моим друзям на Востоке / Віра Черемних // Журналіст України. – 2014. – № 4. – С. 3–11.
18. Сірук М. Зміни в Україні та «Голос Америки» / Микола Сірук // День. – 2014. – 13–14 черв.
19. Лубчак В. Розвернути телекамери в народ! / Вадим Лубчак // День. – 2014. – 13–14 черв.
20. Голубов О. Найгірше – це свідомо дезінформація та нагнітання паніки / Олександр Голубов // День. – 2014. – 25–26 квіт.
21. Івшина Л. Чи змінить революція «сітку мовлення»? / Лариса Івшина // День. – 2014. – 6–7 черв.
22. Безкоровайна Г. Війна з Росією не закінчиться ніколи / Ганна Безкоровайна // Україна молода. – 2014. – 24 черв.
23. Кулаков А. Надання ефіру злочинцям – безвідповідально і злочинно / Андрій Кулаков // День. – 2014. – 18–19 квіт.

Подано до редакції 10. 09. 2014 р.

Lyzanchuk Vasyl. Anti-Ukrainian informational aggression on TV and radio in Russia and Ukraine.

The author has considered the essence of Russian anti-Ukrainian informational aggression, has been determined its moral and psychological, political and ideological components. Has been given a meaning to manipulative aspects of the media, has been defined a special features of Speech freedom and journalistic responsibility in terms of Russian aggression and armed separatist actions on the eastern part of Ukraine. Moral and spiritual journalistic professionalism, civil position based on deep knowledge of history, Ukrainian language, literature, art, national customs and traditions. Journalists are called to quickly, objectively and truthfully inform about the regional, national and universal values, and their materials to help establish in the minds of citizens of Ukraine national-patriotic beliefs.

Keywords: information aggression, freedom of speech, journalist responsibility, the truth, lies, the balance of opinion.

Лизанчук В. В. Антиукраинская информационная агрессия в телерадиопространстве России и Украины.

Рассмотрена сущность российской антиукраинской информационной агрессии, охарактеризованы ее нравственно-психологические, политико-идеологические составляющие. Осмыслены манипуляционные аспекты СМИ, обозначены особенности свободы слова и журналистской ответственности в условиях российской агрессии и вооруженных сепаратистских нападений на Востоке Украины. Морально-духовный журналистский профессионализм, гражданская позиция основываются на глубоком знании истории, украинского языка, литературы, искусства, национальных обычаев, традиций. Работники СМИ призваны оперативно, объективно, правдиво информировать о региональных, всеукраинских и общечеловеческих ценностях, своими материалами помогать утверждать в сознании граждан украинские национально-патриотические убеждения.

Ключевые слова: информационная агрессия, свобода слова, ответственность журналиста, правда, ложь, баланс мнений.